

описується і розкривається сквозь призму платоновського учіння о душі, в просторстві котрого проявляються її доповнителные коннотации.

Ключевые слова: кругообороты, душа, тело, реинкарнация, идея, смЫслы.

In the article Kompaniets Liliya Viktorivna «Circulation» ideas reincarnation in the measurement of the platonic intellectual contemplation. During the research the author conveys the gradual exploration of philosophical tracking trajectories idea of reincarnation within intellectual contemplation Plato reveals its semantic levels, author's emphasis. In the focus falls comprehension designated topic in the context of the thinker's ideas about man as a "microcosm" print "macrocosm" (Universe). The idea of reincarnation is described and disclosed in the light of the Platonic doctrine of the soul in the space where her appear more connotations.

Keywords: circuits, soul, body, reincarnation, idea, meaning.

Оксана ЮЩИШИН (Луганськ)

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНОГО ПІЗНАННЯ ТА ЙОГО ПРОСВІТНИЦЬКІ ОБҐРУНТУВАННЯ

Ставлячи за мету простежити особливості модерного пізнання та його просвітницькі експлікації, ми свідомі того, що засадничі положення заявленої теми належно й всебічно вивчені. Переконалим свідченням цьому є сотні публікацій з найрізноманітнішого спектру питань проблематичного комплексу, а також глибина й системність їхнього осмислення. Немало з тих досліджень можна сміливо віднести до числа фундаментальних та поєднати зі специфікою пізнання, ідейно-естетичний та культурно-інтелектуальний дискурс якого вражає інтерпретаційним поліфонізмом⁶⁷. Не становлять

⁶⁷ Корнев Г.П. Социальная природа, смысл и назначение истины. – Нижний Новгород, 1996; Корнев Г.П. Идеонормативная концепция истины. Философия и правоприменение. – М., 2006; Бандуровский К.В. Основные положения теории истины у Фомы Аквинского // Благо и истина. Классические и неклассические регулятивы. – М., 1998. – С. 159 – 178; Копцева Н.П. Основные теории истины: историко-философские и религиозоведческие очерки: монография. – Красноярск, 2000; Касавин И.Т. Истина // Новая философская энциклопедия. – М., 2001. – Т. 2. – С. 169 – 172; Пикок А. От науки к Богу. Нове грани восприятия религии. – М., 2002. – 304 с.; Патнем Г. Розум, істина й історія. – К., 2003; Арно А., Николь П. Логика, или Искусство мыслить. – М., 1991; Яннарас Х. Истина и единство Церкви. – М., 2006; Ратцингер Й. (Бенедикт XVI). Вера – Истина – Толерантность // Христианство и

винятку в цьому контексті й вітчизняні дослідники, для більшості з яких пострадянські реалії стали важливим чинником для науково-богословських рефлексій, а нерідко і для зміни світоглядних та методологічних підходів до розгляду проблеми пізнання⁶⁸.

При цьому цілком усвідомлюємо, що будь-яка спроба системного дослідження парадигмальних змін в підходах до з'ясування того чи іншого способу пізнання з необхідністю передбачає окреслення, як мінімум, двох позицій в розумінні істини: одну з них зазвичай репрезентують усталені, класичні, апробовані підходи, тоді як друга асоціюється з новим, несподіваним і нерідко гостро критикованим знанням, що тільки пробиває собі шлях у майбутнє. Нічого дивного, що на різних етапах цієї дихотомії ситуація складається по-різному: спершу переважно на користь освячених авторитетом і традицією знань, а в подальшому шальки терезів зазвичай схилиються на користь виразників нових аргументацій, концепцій та методологій. Принаймні, якщо візьмемо до уваги проблемне вістря європейського середньовічно-релігійного та науково-раціоналістичного дискурсів, то за всієї його смислової багатогранності інтерпретаційний стрижень було б природніше представити у вигляді двох вимірів: один з них спирався на епістемологічні засади прибічників ідеалістичної орієнтації, а другий уособлювали виразники просвітницьких переконань, для яких підґрунтям пізнавального процесу і водночас науковим критерієм виступала, передусім, верифікованість одержаного результату.

Хоча, зрозуміло, що всебічне осмислення специфіки пізнавального процесу в його конкретних творчих виявах зазначеною складністю не вичерпується. Оскільки зміна об'єкта дослідження, яким в добу Середньовіччя виступав Бог та сфера божественного, а з утвердженням ренесансно-гуманістичних ідеалів – людина в усій важкоосязності її проявів, спричинила

мировые религии. – М., 2007; Катасонов В.Н. Концепция актуальной бесконечности как «научная икона» божества // Наука – Философия – Религия: в поисках общего знаменателя. – М., 2003; Гайденко П.П. Христианство и наука: противостояние или союз? // Наука – философия – религия: в поисках общего знаменателя. – М., 2003; Кияс З., Горелов А. Истина // Католическая энциклопедия. – М., 2005. – Т. II. – С. 567-571; Sonntag G. Sein und Gegenstand. – Munster, 1930; Muller M. Sein und Geist – Т., 1940; Balthasar H. U. von. Wahrheit. – Einsiedeln, 1947; Pieper J. Wahrheit der Dinge. – Mu., 1947; Moller J. Encyclopedia of Theology / K. Rabner. – NY., 1975, col. 1771 – 76; Brendel E. Wahrheit und Wissen. – Padeborn, 1999; Truth / Ed S. Blackburn, K Simmons. – Oх-NY., 1999; The Nature of Truth: Classic and Contemporary Perspectives / Ed. M. P. Lynch. – Cambridge (Mass.), 2001; Theories of Truth / Ed. F. F. Scmitt Maiden (Mass.), 2003.

⁶⁸ Андрос Е.И. Истина как проблема познания и мировоззрения. – К., 1984; Шевченко А.І. Основи християнства. Шлях до істини. – Донецьк, 2000; Крымский С. Философия как путь человечности и надежды. – К., 2000; Ярош О. Историко-філософські засади гносеологічної системи Миколи Кузанського // Актуальні проблеми духовності. Зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2010. – Вип. 11. – С. 70 – 74; Шевченко А.І. Основи християнства. Шлях до істини. – Донецьк, 2000.

появу й інших методів пізнання істини та її аксіологічних пріоритетів, виразниками яких виступила ціла плеяда напрочуд різних мислителів епохи Відродження: пріоритети італійця з походження Джордано Бруно (1548-1600) визначала філософія природи, француз Мішель де Монтень (1533-1592), як і його побратими, уособлювали скептичний напрям філософування, англієць Френсіс Бекон переймався винятково методологією природознавства, чи не найпотужніший талант німецького Відродження Якоб Бьоме (1575-1824) ґрунтувався на винятково містичних засадах, а Франциск Сілезький (1567-1622) понад усе вподобував богословський напрям думання. Хоча за всього різноманіття смислових інтенцій та надзвичайно широкої географії поширення ідей й ідеалів Ренесансу, властиво італійське та північно-європейське Відродження (Франція, Англія, Німеччина, Голландія, Польща...) мало спільні ознаки, які концептуально зводилися до орієнтації на античну спадщину, характеризувалося нищівною критикою середньовічної схоластики та природоцентричністю. Так чи інакше, ніби приймаючи естафету від своїх попередників, мислителі доби Просвітництва, включаючи Рене Декарта (1596-1650) й Бенедикта Спінози (1632-1677), Ісаака Ньютона (1643-1727) й Джона Локка (1632-1704), Томаса Гоббса (1588-1679) й Готфріда-Вільгельма Лейбніца (1646-1716), Девіда Юма (1711-1776) й Еммануїла Канта (1724-1804), далеко не завжди були вільні від ренесансних доктрин, в контексті яких орієнтація на дослідження природи, а також на гуманізм як принцип людиномірності правили за визначальні. А це означає, що в ідеальних вимірах аналіз пізнавальних стратегій доби Просвітництва мав би передбачати системне висвітлення всієї сукупності теорій та вчень, починаючи від Декартового: «Я мислю, отже, я існую» і закінчуючи «критикою чистого розуму» Еммануїла Канта як тим категоричним імперативом, що вже цілком складався на користь практичного розуму.

Самоочевидно, що такий підхід включав би не тільки висвітлення смислової завершеності кожної з теорій або ідей в розрізі дихотомій «ідеалізм – реалізм», «раціоналізм – емпіризм», «розум – віра», «уявлення про знання як суб'єктивний чи об'єктивний процес»⁶⁹, але й дослідження альтернативних концепцій, що поставали в гострих полемічних дискусіях з приводу істини й істинності. А їх було чимало. Згадати б наразі вчення Р. Декарта, який, відмовившись від Аристотелівської традиції когерентного трактування істини, у своїх обґрунтуваннях будови Всесвіту покладався лише на закони фізики й механіки, чим, зрештою, наразив себе на гостру критику з боку мислителів-ідеалістів. Не менш значущою уявляється й філософська спадщина Д. Локка, що була піддана критичному перегляду Г. Лейбніца, останній з яких, зокрема, наполягав на абсолютній відмінності необхідної та випадкової істин. Рішучим несприйняттям була позначена й теорія причинності Д. Юма з боку вченого-експериментатора Томаса Ріда, який у цьому зв'язку взагалі видав окрему

⁶⁹ Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд.: у пошуках істини і реальності. – К., 2006. – Т. 2. – С. 157.

книгу під назвою: «Дослідження людського розуму з погляду здорового глузду» (1764). До таких же прикладів зараховуємо й позначені контроверсійністю недовіру, з якою сприймалися ідеї Т.Гоббса, експериментально доведене відкриття Уільяма Гервея про те, що серце є центром кровообігу і навіть закон земного тяжіння І. Ньютона, який також піддавався категоричним запереченням сучасників.

Але, під іншим оглядом, щойно зазначене не зайвий раз показує, що всебічне й повне висвітлення значної кількості питань пізнавального характеру в їх просвітницьких конотаціях не тільки в межах однієї статті, але й однієї книги заледве чи можливе до виконання. Тому, визначаючись з метою дослідження, хотілося б лише означити основні специфікації пізнавального процесу, що були властиві добі Просвітництва, а також унаочнити їх конкретними прикладами. При цьому, вказуючи на широкий варіативний спектр інтелектуальних процедур, що їх було поставлено на службу віднайдення істини в хронологічних межах початку XVII-XVIII сторіч, ми апріорі не можемо ігнорувати тягlosti філософських ідей та вчень. Це особливо стосується античних напрацювань. Адже, не зважаючи на численні й істотні смислові кореляції (до заперечення включно!), вони виразно проглядатимуться і в добу алхімічних експериментів та ненастанних пошуків чудодійного еліксиру життя, якими, до речі, винятково переймався Парацельс (1493-1541). Згадати б, для прикладу, вчення Платона про сутність істини як тієї осяйної ідеї, що її можна осягнути тільки завдяки присутності в душі кожної людини і яку вона отримала від віку у світі вічних ідей ще до свого обтяження матеріальним тілом. Оскільки, попри всі трансформації, а точніше, не зважаючи на разючі відмінності пізнавальних стратегій та механізмів їхньої реалізації, що пролягають між ідеями видатних мислителів античності та епохи Просвітництва, Гегелівське розуміння істини прямо кореспондують із вченням Платона про абсолютну ідею, яка виступає в нього одночасно і духовною субстанцією, і суб'єктом пізнання⁷⁰. Провісними виявились і філософські вподобання Демокрита, який тяжів до раціонального пізнання основ буття і якими, між іншим, залюбки послуговуватимуться при розробці власних філософських систем Рене Декарт та Еммануїл Кант. Про культивування ідей Аристотеля у цьому зв'язку доводити зайве: вони мали неабияке поширення та авторитет, завдячуючи невтомній праці неоплатоніків (кардинал Віссаріон – 1403-1472) та їхніх прибічників – Марселіо Фічіно (1433-1499) та Джованні Пікко дела Мірандолі (1463-1494).

Що ж до модерного прагнення пізнати істину, то воно залишалося сталим, коли не зросло на своїй вазі. Показовим підтвердженням зазначеному можуть стати розмірковування відомого пропагандиста міжцерковного об'єднання християн, а після краху миротворчого проекту – одного з провідних речників Нового часу, видатного німецького філософа Готхольда

⁷⁰ Корнев Г.П. Идеонормативная концепция истины. Философия и правоприменение. – М., 2006. – С. 29.

(Готфріда) Лейбніца (1646-1716), який не без дотепності досвідчував: «Якби Бог тримав у правій руці всі істини, а в лівій – єдине і завжди живе прагнення до істини (навіть якби я, крім іншого, завжди і в усьому помилявся!) і сказав би мені: «Вибирай! – я б смиренно впав на коліно перед його лівою рукою і сказав: «Отче, дай мені це! Право на чисту істину належить тільки тобі».

Як наразі матимемо можливість переконатися, мав усі підстави солідаризуватися з своїм молодшим сучасником і Блез Паскаль. Адже він, з одного боку, стояв в авангарді науково-природничого поступу своєї доби, входив до когорти її найвидатніших представників, а з другого, – рішуче спротивлювався його абсолютизації, керуючись тим, що науково-технічні досягнення натуралізують людину, а відтак не сприяють її морально-духовному вдосконаленню. «Якщо у ставленні до пізнання взагалі, – зауважує з цього приводу Є. Андрос, – він (Паскаль. – *О.Ю.*) був його прибічником, то в питанні, що важливіше – пізнання зовнішнього світу чи внутрішнього життя людини, сенсу її існування, він віддавав перевагу останньому»⁷¹. Під цим оглядом, основне питання, над яким майже все життя билася філософська думка Б. Паскаля, може бути поставлене в центр дослідницької уваги всієї просвітницької доби і зводиться до необхідності розв'язання трагічного роздвоєння людини або, кажучи словами Б. Паскаля, до необхідності подолання глибокого парадоксу між високою природною гідністю розуму людини та її реальними слабкостями. Власне ця колізія й змусила видатного французького вченого актуалізувати основну контроверсійну точку суперечностей античних стоїків та скептиків і в контексті звинувачень перших у самопевності, а других – у зневір'ї в людині, наголосити на виключному значенні розуму: «Величчя душі, – заявляв Б. Паскаль, – виявляється не в тому, що людина досягає однієї з крайнощів, а в тому, що вона може водночас доторкнутися обох крайнощів і заповнити проміжок між ними»⁷².

Водночас, намагаючись подолати натуралістичний підхід до людини, яким нерідко хибували мислителі Відродження, Б. Паскаль збагнув, що істина людського буття має задовольняти потребам не тільки розуму, але й серця. «Мені хотілося б, – звірливо зауважував учений, – довести людину до бажання знайти її [істину. – *О.Ю.*], змусити її бути готовою до неї... , а коли її знайде, наслідувати їй. Істина – не тільки в пізнанні сенсу свого існування, але й у відповідності цього існування з нею»⁷³.

Зрозуміло, що яким би показовим не був приклад філософування Б.Паскаля, з його орієнтованістю на внутрішній світ людини, її суб'єктивність та глибинні структури самосвідомості, йдеться лише про один із виявів просвітницького світосприйняття та світопереживання, а вони у своїй основі характеризувалися механістичними уявленнями про світ, природу, Космос та й саму людину і виводилися з тодішніх досягнень науки та техніки. Тому,

⁷¹ Андрос Е.И. Истина как проблема познания и мировоззрения. – К., 1984. – С. 117.

⁷² Там само. – С. 87.

⁷³ Там само. – С. 47-48.

вказуючи на провідні принципи осмислення основ буття в його ранньомодерних виявах, заледве чи правомірно зводити різноманіття богословських, філософських та наукових напрацювань доби Просвітництва до якогось спільного знаменника. Доцільніше було б, на наш погляд, не зосереджуватись на епістемно-ірраціональних та гносеологічно-доказових обґрунтуваннях речників різних пізнавальних стратегій, зауважити, що їх уособленням виступало ціле гроно видатних особистостей і до вже раніше наведеного переліку видатних мислителів Нового часу з цілковитим на те правом віднести Франсуа Вольтера, Шарля Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Фрідріха Гегеля, Йогана-Готліба Фіхте, Людвіга Фейєрбаха... Оскільки, незважаючи на їхню різноспрямованість філософувань, починаючи від трансформацій самого алгоритму мислення і закінчуючи пошуками нових константних величин істини, що обумовлювали не тільки розширення просвітницького дискурсу щодо істини, а й постання нових теорій та концепцій, все-таки не варто нехтувати самоочевидністю: в палкій ідеологічній супльці Нового часу як переважаюча тенденція здебільшого застерігався дослідно-раціональний пріоритет, тобто те начало, обстоюючи яке за розумом буде, зрештою, закріплене право виступати найважливішим компонентом доказовості та критерієм істини.

Звичайно, як до цього, в добу Відродження, так і тепер, в епоху Нового часу, працюючи на парадигмальних перетинах богословського, філософського та наукового знання, переважна більшість мислителів просвітницької спрямованості не могла обійти дослідницькою увагою релігійного феномену. Переконливим підтвердженням сказаного є комплекс актуалізованих питань, з-поміж яких:

- положення про рівність усіх релігій Одкровення та щодо керівної ролі розуму при визначенні їхнього сутнісного змісту;
- наголошення тези про практичну моральність, яка зводилася не до виконання Божих заповідей, а до задоволення внутрішніх почуттів;
- твердження про те, що в процесі релігіївибору людина має бути вільною і керуватися засадами толерантності;
- виділення у позитивних релігіях формальної і сутнісної частин, остання з яких фактично ототожнювалась з природною релігією;
- переосмислення мети існування релігії, в контексті якої визнання Бога вважалося способом причетності до найбільш гідного знання.

Підсумково, рефлексія просвітителів щодо релігії призвела до її нещадної критики як ідеологічно шкідливого та суспільно небажаного забобону, а з тим і до кардинальних світоглядних зрушень на рівні суспільної свідомості. Але найголовніше те, що культивування просвітницького раціоцентризму спричинилося до нового трактування істинності релігії. У цьому зв'язку творчий доробок Г. Лессінга (1729-1781) можна сміливо віднести до числа значущих. Адже, вважаючи кожен релігійний істинною настільки, наскільки вона відповідає уявленням про природну релігію,

Г.Лессінгом фактично і напевне свідомо применшувалося значення теоретико-богословських аргументацій на користь істинності окремо взятої релігії, що не могло не позначитися на з'ясуванні проблем добра й зла, справедливості й несправедливості, світоглядного плюралізму та віротерпимості. Прикметним видається й те, що роздумуючи про релігії одкровення, Г.Лессінг не протиставляв істини розуму й істини Одкровення (до чого, між іншим, нерідко вдавалися деїсти або/та прибічники традиційних релігій), а виходив з того, що, з одного боку, релігії одкровення включають релігію розуму, кожній з яких притаманний власний спосіб доказів. Однак не вважалися такими, що затьмарюють істину, й позитивні релігії з тією різницею, що їхня істинність базувалася не на чіткій системі умовисновків, а на досвіді й авторитеті, яких насамперед потребують діти та інтелектуально зубожілі.

Відтак, заперечуючи значущість загальної істини, як то впливало з віронавчальних імперативів різних релігій, Г.Лессінг, крім іншого, надавав віротерпимості тих семантичних означень, які зазвичай не враховували ані промислительного начала, ані логіку зміни багатобожжя монотеїзмом, ані внутрішньої еволюції кожної з релігій. Прикметним в цьому сенсі здається й те, що, творчо використовуючи й розвиваючи ідеї своїх попередників (зокрема, мотиви притчі про кільця з Боккаччевого «Декамерону»), а також зважаючи на нові віяння неабиякого прогностичного значення, відомий німецький філософ прагнув до художньо-мистецької реалізації своїх задумів і в той спосіб надавав їм життєвої переконливості та популярності. Під таким оглядом заслуговує на першорядну увагу п'єса Г.Лессінга «Натан», ідейний стрижень та сюжетна канва якої об'єднані довкола розмислів та вчинку володаря чудотворного кільця на ім'я Натан. Їх конкретна сутність полягала в тому, що не в змозі обрати спадкоємця після власного упокою, Натан наказав іще за життя виготовити для трьох синів однакові кільця. Як наслідок, кожний з синів після смерті батька враз мав почутися власником скарбу, а з тим стати улюбленцем людей та Бога. Але з природи речі цей задум батька було досить швидко розкрито. Коли ж чвари, що їх спричинила боротьба за чудотворне кільце, змусили братів звернутися до суду, то його рішення виявилось неможливим до здійснення: істина могла бути встановлена тільки за наявності живого батька. Що ж стосується трьох кілець, то всі вони були визнані підробленими. У зв'язку з цим братам пропонувалося добрими справами підтверджувати і правочинність спадкоємця, і право на заслужену любов аж до тієї пори, поки місце судді не посяде його більш мудрий наступник. У той спосіб, як на то вказує Є.Кострова, стверджувалося, що, «даруючи людям релігії, Бог не визначає, яка з них перша і справжня. Не мають сенсу спроби з'ясувати це, допомогти могло б тільки божественне втручання. Єдиний доступний людині спосіб доказати істинність та дієвість своїх релігійних переконань – це їх практичне застосування в моральній поведінці»⁷⁴.

⁷⁴ Кострова Е.А. Решение проблемы веротерпимости в творчестве Г.В. Лессинга // Религиозность в изменяющемся мире.– Волгоград, 2008. – С. 68.

І хоча персонажам п'єси «Натан», як, до речі, і близькому приятелю Г.Лессінга Мойсею Мендельсону так і не вдалося реалізувати ідею релігійної терпимості, все-таки в тематико-проблематичному розрізі порушених Г.Лессінгом питань нам, передусім, важить усвідомлювати, що чимало актуалізованих ним ідей і зокрема щодо проблем релігійної істинності, передвизначили спосіб розумування наступних століть, а в практичному сенсі надзвичайно актуалізували значення ним проголошеної тези: «Побожним натхненням віддаватися незмірно легше, ніж творити добро».

Що ж до істин розуму, то, спростовуючи доказову базу вчення Д.Локка, який також розрізняв безумовні та фактичні істини, Г.Лессінг, зокрема, зазначав: «Різниця між необхідними й випадковими істинами така ж, як і між співмірними та неспівмірними числами: бо як в співмірних числах може відбуватися розклад до спільної міри, так і в необхідних істинах має місце доказ чи редукція до тотожних істин»⁷⁵. Під таким оглядом, сподіваємося, що не дуже страяться на вазі заслуги Г.Лессінга і тоді, коли зважимо на слушність застереження Ф.Шлегеля про те, що цей видатний німецький публіцист і літератор «залишився лише ескізом прекрасного філософа»⁷⁶, а його аргументації з багатьох питань, у т.ч. й ті, що стосуються проблеми істинності релігії, бажали б бути мотивованішими. Принаймні цілий комплекс порушених ним питань знайде своє продовження в історії філософської думки. Красномовним підтвердженням сказаному можуть бути напрацювання німецької класичної філософії, а саме Імануїла Канта, Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, Фрідріха Шлейєрмахера, Фрідріха Вільгельма Йозефа Шеллінга, Артура Шопенгауера, Фрідріха Ніцше... Принаймні в їхній системі розміркувань людина виступатиме єдиним універсальним та вищим предметом богомислення, що в межах епістемологічної та герменевтичної теорій досвіду (засновниками яких були відповідно І.Кант та Г.В.Ф. Гегель) нівелює чітке розрізнення знання «апріорного і апостеріорного, чистого та досвідного»⁷⁷ і зрештою знайде теоретичне завершення у формулі: «всі емпіричні судження – синтетичні»⁷⁸. Тим самим з'ясування специфіки пізнавально-трансцендентної взаємодії чуттєвого та розумового начал об'єктивно сприятиме зняттю гостроти «догматико-метафізичних суперечок про досвід і розум через дослідження меж значущості знання»⁷⁹.

До речі, вітчизняна богословська традиція пізнього Середньовіччя також була чулою на подібний триб філософування і перебувала з ним в органічному

⁷⁵ Лейбниц Г.В. Об универсальной науке, или Философском исчислении // Лейбниц Г.В. Сочинения. В 4-х т. – Т.3. – М., 1984. – С. 496.

⁷⁶ Кострова Е.А. Решение проблемы веротерпимости в творчестве Г. В. Лессинга.– С. 63.

⁷⁷ Мінаков М.А. Проблема досвіду в філософії Е. Канта // Мультиверсум. – 2006. – Вип. 52. – С. 42.

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Там само.

зв'язку. В цьому доволі легко пересвідчитися з метафізичного трактату Інокентія Гізеля «Про природу метафізики та про явища, Або поділ сутнього», в якому зокрема стверджується: «істинністю є якась узгоджуваність або адекватність речі та розуму»⁸⁰. Розгорнуту форму цієї ж тези зустрічаємо і в пояснюючій частині твору, де зокрема зазначається: «Узгоджуваність речі з розумом є метафізичною істинністю, а вже узгоджуваність пізнання з самою річчю є логічною істинністю... істинністю є узгоджуваність речей з Божим розумом або з їх формальними значеннями, які є в Божому розумі... Але треба зауважити, що істинне не вказує на розумове відношення, ані на предикаментальне відношення, ані не полягає у зовнішньому називанні... трансцендентальна істинність є сутністю речі (entitas rei), яка співпозначає пізнання в Божому інтелекті, з яким така сутність узгоджується або в якій така річ репрезентується»⁸¹.

В певному перегуці з розмірковуваннями над проблемою істини та істинності перебувають також окремі висловлювання Григорія Савича Сковороди, який не заперечував поваги до розуму та досягнень науки в царині пізнання. «Знання про фізичний рух, про матерію і природу, – підкреслював видатний український мислитель, – є лише першою і необхідною, але не останньою ланкою на шляху до Істини. За ним іде другий ступінь, ближчий до сутності, осягнути який неможливо завдяки чуттєвому рівню пізнання»⁸². Кажучи інакше, наголошуючи на тезі про те, що істинне пізнання починається з самопізнання⁸³, Г.Сковорода виходив «з твердого переконання, що сутність буття знаходиться за межами чуттєвої реальності»⁸⁴ і для досягнення Істини раціонального начала замало. У цьому сенсі основним інструментом – методом пізнання істини виступала у Г.Сковороди містична інтуїція, тоді як, сама Істина ототожнювалася з Богом, а її сутність – з божественною природою. Але такі пошуки українським Сократом заповітного трансцендентного первня, який був покликаний «подолати обмежені здібності розсудку, що синтезує чуттєві дані у ціле, і розуму, який породжує поняття і судження на підставі цих даних»⁸⁵, швидше йшли в розріз з умонастроями пізніх просвітителів. Принаймні, якщо речниками вітчизняного богослів'я

⁸⁰ Гізель Інокентій. Метафізичний трактат про природу метафізики та про явища, Або поділ сутнього (entis) // Хроніка-2000: Україна: філософський спадок століть. – 2000. – Вип. 37/38. – С. 295-297.

⁸¹ Там само. – С.295-297.

⁸² Додонова В.І. До питання про гносеологічну позицію Г.С. Сковороди // Філософсько-етична спадщина Г. С. Сковороди і духовний світ сучасної людини. – Донецьк, 2007. – С. 64

⁸³ Денисов П.А. Познание и самопознание в философской концепции Григория Сковороды // Неосфера. Збірник філософських праць. – Донецьк, 2002. – Вип. 2. – С. 99-104.

⁸⁴ Зеньковский В.В. История русской философии. – Л., 1991. – Т. I. – Ч. I. – С. 222.

⁸⁵ Там сам. – С. 66.

осягнення істини уявлялось можливим за допомогою віри й любові, тобто того сердечного перейняття, в якому воля й розум благісно поєднуються, пізнаючи стан священної «безм'ятежності» в акті нового народження людини згори, то такі розумування аж ніяк не вкладалися в спосіб мислення їх європейських сучасників.

Але, кажучи так, ми вчинили б нерозважно, якби бодай побіжно не згадали проблеми віри, осмисленням суб'єктивних основ якої, як і її зв'язку зі знанням та істиною, ґрунтовно займалися видатні філософи-просвітителі. Чільне місце вона посідала і в розмірковуваннях Е. Канта, в тому числі і в контексті тричленного обґрунтування істини за допомогою міркування, віри та знання. «Міркування, – зазначав видатний німецький філософ, вказуючи на ієрархічну ліствицю пізнання істини, – є свідоме визнання чогось істинним, недостатнім як з погляду суб'єктивного, так і об'єктивного. Якщо визнання істинності судження має достатні підстави з суб'єктивного погляду і водночас вважається об'єктивно недостатнім, то воно називається вірою. Зрештою, і суб'єктивного, і об'єктивно достатнє визнання істинності судження становить знання»⁸⁶. На глибокі роздуми налаштовують й актуалізовані Е. Кантом поняття розсудку та розуму, в процесі осмислення яких чуттєвість виступала своєрідною перешкодою між свідомістю та дійсністю.

А проте, відзначаючи глибину й оригінальність філософських напрацювань Е. Канта, якому провідний ідейно-естетичний напрям XVIII сторіччя має завдячувати своїм найменуванням і в творчості якого класичне просвітництво сягне апогею, варто все-таки уникати інтерпретаційної однозначності. Адже, поставивши за мету подолати невігластво за допомогою розуму та вивести людство зі стану його духовного неповноліття, він не тільки підніс ідеали Просвітництва на нечувану висоту, але й теоретично передрік драму ідей демократії, суспільного прогресу, соціальної рівності людей та щирої віри просвітителів у досягнення людиною досконалості засобами переконання й пропаганди. Принаймні, здійснивши вагомий внесок у розвиток цих та інших питань, вирішенням яких щиро переймалися представники багатьох європейських та північноамериканських країн і з якими вони пов'язували найкращі перспективи цивілізаційного поступу, німецький філософ тим не менше не уник помилок, які спершу спричинять так звану коперніанську революцію Е. Канта, а згодом – обумовлять її неминучу поразку. І йдеться, насамперед, про ту парадоксальну ситуацію, виходячи з якої вже не розумові здатності як незаперечний і головний критерій просвітницької істини належало приводити у відповідність з законами функціонування природи чи Всесвіту, а навпаки, «змушувати природу відповідати на його (розуму – *О.Ю.*) питання»⁸⁷. Як наслідок, «розходження між тим, як речі нам відкриваються, і тим, якими вони є самі по собі (за своєю

⁸⁶ Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения: В 8-ми т.. – Т.3. – М.:, 1994. – С. 599-600.

⁸⁷ Там само. – С. 21-22.

структурою, субстанцією, формою і природою)»⁸⁸ та впливаючий з цієї концепції «розрив між нашими психічними і духовними здібностями, між Я і душею»⁸⁹ й обумовлять те, що оптимістичну епітафію: «Світ сам по собі добрий і ненастанно розвивається», «денного безбожжя» раціонального Просвітництва XVIII століття змінить, за образним визначенням М.Бердяєва, нічне безбожжя позитивізму XIX століття, більшість мислителів якого вже виходитиме з сумного зізнання: «Світ поганий і безглуздий, ніякого прогресу немає, тому немає й Бога»⁹⁰.

Тому, **підсумовуючи вище зазначене**, маємо всі підстави констатувати:

- значна кількість філософських теорій, концепцій та вчень епохи Просвітництва була обумовлена попереднім духовно-інтелектуальним й науково-технічним розвитком і може бути сміливо названа іменами її видатних представників;
- виходячи з базових положень Просвітництва та обстоюючи його ідеали, що зводилися до наголошення раціональних засад та пояснювалися тодішніми досягненнями в різних галузях науково-технічного знання, ідеологи цього ідейно-естетичного руху були схильні переносити ті відкриття і на природу людини, що обумовило антиклерикальну, а згодом і антирелігійну спрямованість просвітницького дискурсу;
- незважаючи на поліфонізм філософських учень, що в еволюційному плані тісно поєднувалися з іншими художньо-мистецькими феноменами, включаючи такі літературні течії, як просвітницький класицизм, просвітницький реалізм та просвітницький сентименталізм⁹¹, в цілому просвітницьку ідеологію вирізняли намагання вийти зі стану духовного неповноліття, покладаючись при цьому (але не завжди!) виключно на розум як вищий критерій істини;
- усвідомлюючи, що просвітницькі цінності становитимуть провідну тенденцію європейського розвитку і в наступні сторіччя, в тому числі справлять неабиякий вплив на умонастрої вітчизняної духовно-інтелектуальної думки, вивчення всього комплексу з ними пов'язаних питань має становити одну з пріоритетних сфер дослідження ближчого часу.

⁸⁸ Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд.: у пошуках істини і реальності. – Т. 2. – С. 214.

⁸⁹ Там само. – С. 216.

⁹⁰ Бердяєв Н. Истина и Откровение. Прологомены к критике Откровения. – СПб., 1996. – С. 91.

⁹¹ Володин А.И. Просвещение // Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В.М. Кожевникова и П.А. Николаева. – М., 1987. – С. 308.

А н о т а ц і ї

У статті О.Ющишин «Особливості модерного пізнання та його просвітницькі обґрунтування» означено багатогранність процесу пізнання в добу Просвітництва, а також охарактеризовано та підтверджено конкретними прикладами провідні тенденції просвітницького філософування над проблемою істини. Значна увага приділяється з'ясуванню раціональної парадигм просвітницького мислення, що виявилася домінуючою в модерній філософії і справила істотний вплив на цивілізаційний поступ взагалі. Стисло обґрунтовується вплив просвітницьких ідей та вчень на вітчизняну філософську думку XVIII – XIX сторіч та специфіка їхнього сприйняття.

Ключові слова: проблема істини, Просвітництво, парадигмальна специфіка, провідні тенденції, процес пізнання, раціоцентризм.

O.Ushchishin. Peculiarities of modern cognition and its enlightening grounds. The paper gives a variety of cognition process during The Enlightenment epoch as well as characterizes and proves the leading tendencies in enlightening philoso-phizing at problem of the truth. General attention is payed to identifying of rational paradigm of enlightening mentality that came to be dominating over the modernis-tic philosophy and influenced considerably the civilizational progress on the whole. A brief foundation is given to the influence of enlightening ideas and studies on the native philosophic mentality of 18-19 centuries as well as the specificity of under-standing them.

Key words: problem of the truth, The Enlightenment, paradigmal specificity, leading tendencies, cognition process, ratiocentrism.

В статье О.И. Ющишин «Особенности современного познания и его просветительские обоснования» отмечена многогранность процесса познания в эпоху Просвещения, а также охарактеризованы и подтверждено конкретными примерами ведущие тенденции просветительского философствования над проблемой истины. Значительное внимание уделяется выяснению рациональной парадигмы просветительского мышления, которая оказалась доминирующей в модернистской философии и оказала существенное влияние на цивилизационный прогресс вообще. Кратко обосновывается влияние просветительских идей и учений на отечественную философскую мысль XVIII - XIX столетий и специфика их восприятия.

Ключевые слова: проблема истины, Просвещение, парадигмальна специфіка, ведущие тенденции, процесс познания, раціоцентризм.